

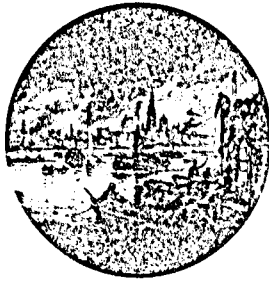
Druck und Verlag Gerhard Stalling, Oldenburg i. O.

THOMAS G. MAES

Antwerpen 1914

BOLWERK VAN BELGIË TIJDENS
DE EERSTE WERELDOORLOG

met De Val van Antwerpen
door JOZEF MULS

HOUTEKIET GESCHIEDENIS

Colofon

© Linkeroever Uitgevers NV en Thomas Maes, 2013.

www.linkeroeveruitgevers.be

Boekverzorging: Mulder van Meurs, Amsterdam

Coverfoto: Willy Stöwer, Antwerpen 1914

Fotoverantwoording:

Alle foto's behoren tot de private collectie van de auteur, behalve:

- Pagina I: Spaarnestad Photo

- Pagina xvi: bovenaan: Venduehuis Dickhaut te Maastricht

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten in verband met de in dit boek gepubliceerde foto's te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

ISBN 978 90 8924 241 9

NUR 680

D/2013/4765/10

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUDSOPGAVE

II Inleiding

17 DEEL I – Antwerpen aan het begin van de 20e eeuw

- 17 1. Een welvarende en snel groeiende stad
- 18 2. Het Antwerpse stadsbestuur anno 1914
- 19 3. De Duitse gemeenschap in Antwerpen
- 20 4. Antwerpen: het nationale bolwerk van België
- 21 *De Grote Omwalling*
- 22 *De binnenste fortengordel: de Brialmontforten*
- 22 *De Nete en de Rupel*
- 23 *De buitenste fortengordel*
- 24 *De forten op de linkeroever van de Schelde*

25 DEEL II – De zomer van 1914: het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en de Duitse inval in België

- 25 1. De onmogelijkheid en de onvermijdelijkheid van de oorlog
- 28 2. Een fatale kettingreactie
- 29 3. Het ultimatum
- 31 4. De inval
- 33 5. De val van Luik en de evacuatie van Brussel

35 DEEL III – Antwerpen belegerd

- 35 1. De voorbereidingen
- 35 *Het klaarstomen van de buitenste fortengordel*
- 37 *De binnenste fortengordel en het platbranden van
de randgemeenten*
- 39 *Een brug over de Schelde*
- 39 *De mobilisatie van de burgerwacht*
- 40 *Opeisingen*
- 41 *Het sluiten van de haven*

- 42 2. Het leven in de stad in de eerste weken van augustus 1914
 42 *Patriottisme en paranoia*
 44 *Onwetendheid en onvolledige berichtgeving*
 45 3. Een niet zo Blijde Intocht
 47 4. Vluchtelingen
 49 5. De dood vanuit de hemel
 54 6. Het Belgische leger slaat terug
 54 *De eerste uitval*
 56 *De tweede uitval*
 57 *Geheime ouvertures*
 58 *Geheime operaties*
 61 *Plannen voor een derde uitval*
 61 7. Het leven in de stad in de loop van september
 62 *Verplicht optimisme, religie, armoede en schuilkelders*
 63 *Ziekenhuizen*
 65 *Krijgsgevangen en oorlogstrofeeën*
 65 *Vluchtelingen*
 67 8. Het verdere verloop van de oorlog in Frankrijk

69 DEEL IV – De val van Antwerpen

- 69 1. Voorbereiding van het Duitse offensief op de stad
 69 *De droom van een tweede Sedan*
 71 *Met man en macht*
 73 2. De strijd om de buitenste fortengordel
 73 *De eerste klap van de stormram*
 75 *Een ongelijke strijd*
 78 *De burgerbevolking als doelwit*
 79 *De eerste opening in de ijzeren ring van Antwerpen*
 84 *De doorbraak*
 86 3. De evacuatie van het nationale bolwerk
 89 4. De komst van de Britten – uitzicht op een redding
 94 5. De strijd gaat door: het gevecht om de Nete en de val van Lier
 98 6. Het gevecht om de Oost-Vlaamse Scheldeovergangen
 99 7. De evacuatie hervat
 99 *Het einde*
 103 *De aftocht van het Belgische leger*
 103 *De elite vertrekt*

105	<i>De laatste verdedigers</i>
107	<i>Vluchten of blijven?</i>
109	<i>Paniek aan de kaaien</i>
111	8. Intussen in Brussel
114	9. Het bombardement van Antwerpen
117	10. De aftocht van de laatste verdedigers
117	<i>Deguisse voor het blok</i>
120	<i>Een laatste slag</i>
120	<i>De aftocht</i>
123	<i>Sabotage van de haven</i>
124	11. De overgave van Antwerpen
124	<i>De stad aan haar lot overgelaten</i>
131	<i>Intussen in Antwerpen</i>
133	<i>De onderhandelingen met Von Beseler gaan voort</i>
139	<i>De tocht van Franck</i>
142	<i>Deguisse en de laatste verdedigers op de linkeroever</i>
145	<i>De overgave van het nationale bolwerk Antwerpen</i>
148	<i>De overgave van de resterende forten op de rechteroever</i>
150	<i>Götterdämmerung van Deguisse</i>

153 DEEL V – Antwerpen bezet

153	I. Vae Victis
153	<i>Een nieuwe niet zo Blijde Intocht</i>
154	<i>De tol van het bombardement</i>
155	<i>Bezettingsmaatregelen</i>
156	<i>Plunderingen en oorlogsbuit</i>
158	2. De internationale reacties
162	3. Het Belgische leger in het westen
163	4. Terugkeer van de gevluchte Antwerpenaars
164	5. De haven
164	6. De Antwerpse forten
165	7. Valse beschuldigingen
166	8. Latere oorlogsjaren en bevrijding
167	9. Na de oorlog

169 Nawoord

JOZEF MULS
De Val van Antwerpen
1914

173	JOZEF MULS – De Val van Antwerpen 1914
173	I De laatste dagen van de vrede
177	II De oorlogsverklaring
180	III Bij de burgerwacht
185	IV In de celgevangenis
188	V Wat wij over de oorlog te weten kwamen
192	VI In en om de forten van Antwerpen
196	VII De zeppelin
200	VIII De spion
204	IX In de hospitalen
207	X De zelfmoord
210	XI Antwerpen hoofdstad
213	XII Het uitzicht van de straten
216	XIII De stijgende neerslachtigheid
219	XIV De beschieting van de forten
222	XV Inferno
224	XVI Rond de stad
227	XVII Op de Sint-Michielstoren
230	XVIII Een nare dag
234	XIX De kardinaal in Antwerpen
237	XX De grote vooravond
240	XXI De aankondiging van het bombardement
245	XXII De laatste uren
248	XXIII De vlucht van de honderdduizend
252	XXIV Op de weg van de ballingschap

257	BIJLAGE 1 – Tijdslijn zomer-herfst 1914
260	BIJLAGE 2 – Het lot van de hoofdrolspelers na de oorlog
260	Albert I, koning der Belgen
260	Winston Churchill, First Lord of the Admiralty
260	Victor Deguise, militair gouverneur van het nationale bolwerk
261	Jan De Vos, burgemeester van Antwerpen
261	Louis Franck, Antwerps politicus
261	Archibald Paris, bevelhebber van de Royal Naval Division
262	Hans Hartwig von Beseler, bevelhebber van het Duitse belegger
263	BIJLAGE 3 – Het ontstaan van het nationale bolwerk
263	De internationale positie van België in de 19e eeuw
266	De uitbreiding van de stad Antwerpen
267	Niet zonder slag of stoot: de politieke onenigheid rond het nationale bolwerk
268	Verdere uitbouw van het nationale bolwerk na 1864
271	BIJLAGE 4 – Bronnen
278	Noten

INLEIDING

Als je aan de Eerste Wereldoorlog denkt, denk je niet meteen aan Antwerpen. De Grote Oorlog roept wel onmiddellijk het beeld op van ingegraven legers in de Westhoek. Soldaten die in de loopgraven wachten op het signaal om een ladder te beklimmen, in het niemandsland stormen en nutteloos neergemaaid worden. Die toestand zou vier jaar duren, onvoorstelbaar veel levens kosten en de frontlijn hoogstens enkele kilometers doen opschuiven. Deze moordende impasse bepaalt in grote mate onze kijk op de Eerste Wereldoorlog. Veel minder bekend echter is dat vóór deze jarenlange patstelling in de zomer en herfst van 1914 een snelle bewegingsoorlog werd gevoerd. Oprukkende Duitse legers veroverden de ene stad na de andere en joegen hun tegenstanders voor zich uit. In augustus en september 1914 verplaatsten enorme aantallen troepen zich in een nog nooit gezien tempo doorheen Europa. De stad die in deze wat vergeten eerste fase van de oorlog het lot van België en het verdere verloop van de Grote Oorlog bepaalde, was Antwerpen.

Het begint in de nacht van 3 op 4 augustus 1914. Aan de Duitse grens met België staan honderdduizenden soldaten klaar om via dit land Frankrijk aan te vallen. Hun doel: Parijs en de vernietiging van de Franse legers. De Duitsers steken bij zonsopgang de grens over. Ze stuiten, volledig tegen hun verwachtingen in, op fel verzet van de Belgen. Diezelfde 4 augustus spreekt koning Albert I in het parlement: 'Een land dat zich verdedigt, dwingt ieders respect af. Een dergelijk land gaat niet ten onder. God zal ons bijstaan in deze rechtvaardige zaak. Leve het onafhankelijke België!' Hij wordt minutenlang toegejuicht. Het kleine koninkrijk is vastberaden om de Duitsers tegen te houden.

De versterkte stad Luik is de Duitse toegangspoort tot België. Vanaf 5 augustus wordt de stad door Duitse troepen belegerd. De Luikse forten vallen op 17 augustus in Duitse handen. Het Belgische

binnenland ligt open. Die dag beslissen de koninklijke familie en de regering Brussel te verlaten. Ze trekken naar Antwerpen. Op 18 augustus begint ook het Belgische leger zich terug te trekken naar Antwerpen. Dat is geen toevallige keuze. De stad Antwerpen werd sinds 1860, met de eeuwenoude positie van België als slagveld van Europa in gedachten, uitgebouwd tot een enorme vesting. In 1914 is Antwerpen het nationale bolwerk van België, *le réduit nationale*. De stad wordt beschermd door twee enorme gordels van forten, de buitenste meer dan 95 kilometer lang. Antwerpen wordt bij de meest versterkte plaatsen van Europa gerekend, en door bijna iedereen onneembaar geacht. De stad wordt dan ook snel een aantrekkingspool voor vluchtelingen uit het hele land. Ondanks alle forten, een maandenlange voorbereiding, harde en wanhopige gevechten, valt Antwerpen op 10 oktober 1914 toch in handen van de Duitsers.

De belegering en de val van Antwerpen in de herfst van 1914 werd met belangstelling gevolgd in de hele wereld. In de eerste maanden van de oorlog, toen nog niemand zich de honderdduizenden doden van het westelijk front kon voorstellen, was de Duitse verovering van Antwerpen een erg ophefmakende gebeurtenis. De val van de stad – een onneembare vesting – werd door iedereen gezien als een grote tegenslag voor de geallieerden. De Duitsers van hun kant hadden met Antwerpen, de belangrijkste haven van Europa en het economische hart van het rijke België, een kleine troostprijs na het mislukken van hun grootse plan om na enkele weken in Parijs te staan. De verslagen van de vele buitenlandse verslaggevers die in die dagen door Antwerpen en omgeving zwierven, bieden dan ook een interessante kijk op de gebeurtenissen.

Het verhaal van de belegering en de val van Antwerpen in de eerste maanden van de Grote Oorlog is de voorbijge honderd jaar grotendeels vergeten. Weinigen weten dat het eerste grote Belgische slagveld van de Eerste Wereldoorlog rondom Antwerpen lag en niet in de Westhoek. Ten onrechte. Hoewel de vernietigingen zowel op menselijk als op materieel vlak moeilijk te vergelijken zijn met de latere gebeurtenissen aan het westelijk front, is het verhaal van Antwerpen in de zomer en herfst van 1914 zeker het vertellen – en het lezen – waard.

* * *

Dit boek is gegroeid uit nieuwsgierigheid. Het wil een antwoord bieden op de vraag: wat is er gebeurd in Antwerpen in de zomer en de herfst van 1914? Hoe zag de stad en het dagelijks leven eruit in die woelige dagen? De meeste boeken over de Eerste Wereldoorlog besteden maar enkele zinnen aan de val van Antwerpen, in het beste geval een kort hoofdstukje. Meestal is het relaas erg onvolledig en er enkel op gericht om de aandacht zo snel mogelijk naar de loopgraven aan de IJzer te verplaatsen. Het is tijd om daar wat aan te doen.

Dit boek wil meer dan alleen maar militaire geschiedenis schrijven. Het wil in de eerste plaats het verhaal vertellen van de stad en haar inwoners bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Maar het is niet de bedoeling dit werk te beperken tot de Antwerpse lokale geschiedenis. De gebeurtenissen in en rond Antwerpen worden ook in het ruimere kader van de Grote Oorlog geplaatst. Een andere aanpak zou dit conflict, dat tot vandaag nazindert, oneer aandoen.

Dit boek is opgebouwd uit vijf delen. In het eerste deel wordt kort stilgestaan bij het Antwerpen van de eerste jaren van de twintigste eeuw: een rijke en snel groeiende stad die ook toen al mensen uit de hele wereld aantrok, maar die ook het hart was van een enorm militair bolwerk. We zullen de sfeer opsnuiven van een stad die niet weet wat haar te wachten staat, een stad die deel uitmaakt van een wereld die bij het uitbreken van de Grote Oorlog ophoudt te bestaan.

In het tweede deel begint de actie. Het is eind juni 1914. In de Balkan wordt de Oostenrijkse troonopvolger vermoord. Achter de aanslag zitten vrijwel zeker Servische terroristen. Het ziet ernaar uit dat Oostenrijk een strafexpeditie tegen de Serviërs zal organiseren. Het is het zoveelste Balkanconflict en slechts weinigen in West-Europa liggen ervan wakker. Maar dan grijpt de oorlog plots verschrikkelijk snel om zich heen. Nauwelijks een maand later steken honderdduizenden Duitse soldaten de grens met België over.

Deel drie gaat over de eerste fase van de oorlog. Antwerpen is vanaf 20 augustus de hoofdstad van het land. Om de stad zelf wordt nog niet gevochten, ze wordt wel blootgesteld aan de gevolgen en de gevaren van de oorlog. In het holst van de nacht worden zwaargewonde soldaten de stad binnengebracht voor verzorging. De autoriteiten doen alle moeite om de ernst van de situatie aan het front te verbergen voor de bevolking. Maar de illusie houdt niet lang stand:

al na enkele dagen vallen de eerste doden in de Antwerpse straten. De Duitsers slaan toe, recht in het hart van het nationale bolwerk.

In deel vier barst de strijd om de verovering van het Belgische nationale bolwerk met alle geweld los. De Duitse *Kaiser* stuurt persoonlijk een topgeneraal naar Brussel om de aanval te leiden. Kanonnen bulderen dag en nacht en zijn hoorbaar tot aan de Antwerpse kathedraal. Als alles verloren lijkt, komt er toch nog hulp uit het buitenland. De hoop flakkert op. Kan Antwerpen misschien toch standhouden, al is het maar een paar weken langer?

Deel vijf gaat over de nasleep van de val van de vesting. De Duitsers bezetten Antwerpen. De Antwerpenaars die eerst zelf talloze vluchtelingen hadden opgevangen zijn nu vaak zelf vluchteling geworden. Hoe vergaat het de achtergebleven Antwerpenaars en wat doen de Duitsers? Welke maatregelen moet de bevolking ondergaan? Is er licht aan het einde van de tunnel? Wanneer zal Antwerpen terug vrij zijn?

* * *

We moeten steeds in gedachten houden dat de mensen die in dit boek aan het woord komen, op het moment van hun beslissingen en uitspraken, niet weten wat hen nog te wachten staat. Als je hen in de lente van 1914 had verteld dat er vier onvoorstelbaar bloedige jaren oorlog voor de deur stonden, hadden ze je waarschijnlijk uitgelachen. De meest recente oorlog voor hen was de Frans-Duitse oorlog van 1870: 44 jaar geleden! Bij die oorlog, die minder dan een jaar had geduurd, was België bovendien niet actief betrokken geweest en er was nog gevochten met middelen en tactieken uit de dagen van Napoleon. De Eerste Wereldoorlog zou helemaal anders worden.

Oorlog was dus voor de meeste mensen van 1914, net als voor ons, iets uit het verleden, uit een ander tijdperk. Bovendien staat de brutaliteit van de totale oorlog, waar de hele samenleving bij betrokken is (en waarin burgers dan ook een geldig doelwit zijn), hen nog te wachten. Voor ons, afgestompt als wij zijn door de uiterst gewelddadige twintigste eeuw, is dit een heel gewoon concept. Het hoort voor ons zelfs bij de oorlog. Maar voor de mensen van 1914 was het een zware schok dat niet alleen soldaten en forten, maar ook vrouwen en steden bewust door de vijand werden aangevallen. Net zoals alle generaties voor en na hen bewogen ze zich door de mist van de

tijd, tastend een onzekere toekomst tegemoet. Wij hebben de kaart van het verleden en we kunnen die rustig bestuderen, zij moesten het echte landschap van de gebeurtenissen nog trotseren.

DEEL I

Antwerpen aan het begin van de 20e eeuw

Antwerpen in 1914 verschilt op veel vlakken van de stad van vandaag. De stad ziet er anders uit, zowel wat architectuur als wat haar bevolking betreft. Het is een stad die deel uitmaakt van een optimistische en geborgen wereld die bij het uitbreken van de Grote Oorlog voorgoed ophoudt te bestaan. Voor we aan het verhaal van de zomer van 1914 beginnen, maken we eerst een korte tocht door het Antwerpen van de late belle époque. We zetten de klok even stil op een zonnige dag begin juni 1914.

1. Een welvarende en snel groeiende stad

België was in 1914 de vijfde grootste economie van de wereld. Het kleine landje was een economische reus dankzij haar enorme industrie. Antwerpen, dé haven en handelsstad van het rijke koninkrijk, was een stad in volle bloei en groei. Een Brits bezoeker omschreef de stad als 'een prachtig staaltje stadsarchitectuur, met brede boulevards, lange straten en prachtige woonwijken waar de in de stad gevestigde handelaars en nijveraars huizen'. Het Antwerpen van de belle époque was inderdaad een welvarende stad, waar stijlvolle nieuwe wijken werden aangelegd en grote bouwprojecten werden voltooid. De art-nouveauwoningen van Zurenborg dateren uit die dagen en het Centraal Station werd in 1906 in gebruik genomen. Op straat werd de koets stilaan verdrongen door de opkomende auto. De paardentram was in 1914 al iets van het verleden: de stad had sinds 1903 een volledig elektrisch tramnet. Er waren plannen om een tunnel onder de Schelde te graven en een nieuw stadsdeel op de linkeroever te bouwen. De Antwerpse haven groeide razendsnel en er werden nieuwe en steeds grotere dokken en sluizen aangelegd in het noorden van de stad. De belangrijkste havenactiviteiten speelden zich in 1914 nog steeds af aan

de kaaien vlak bij het stadscentrum. De band tussen stad en haven was nog heel nauw. Antwerpen stond via de schepen van de *Red Star Line* rechtstreeks in verbinding met New York. De wereldtentoonstelling had in 1885 in Antwerpen plaatsgevonden, én nog eens opnieuw in 1894. De vooruitgang leek niet te stoppen.

De grote welvaart van de stad trok ook toen al veel nieuwe inwoners aan. De bevolking van de stad was in de decennia voor 1914 explosief gegroeid. In 1880 had Antwerpen 169.000 inwoners, in 1910 woonden er bijna 302.000 mensen. Het einde van de Antwerpse bevolkingsexplosie was in 1914 nog niet in zicht: er kwamen elk jaar nog zes- à zeventuizend stadsbewoners bij.

In dezelfde periode was ook de activiteit in de Antwerpse haven fenomenaal toegenomen. Het vrachtverkeer had zich in een periode van minder dan twintig jaar meer dan verdubbeld, van ongeveer 7.800.000 ton in 1888 tot 19.662.000 ton in 1905. Op de groei van de haven leek geen rem te staan. In 1911 werd ze met 26.648.000 ton zelfs de grootste van Europa (om die titel werd ook toen al hevig geconcurrereerd tussen Antwerpen, Rotterdam en Hamburg). Antwerpen moest enkel New York laten voorgaan voor de titel van grootste haven van de wereld. In 1911 meerden er 6.896 schepen aan in de Antwerpse haven, bijna twintig per dag.

2. Het Antwerpse stadsbestuur anno 1914

Antwerpen werd in 1914 al sinds jaren bestuurd door de liberale partij. Drie Antwerpse politici zouden in de gebeurtenissen van de oorlog een grote rol spelen.

Jan De Vos was sinds het voorjaar van 1909 burgemeester van Antwerpen. In februari 1914 had hij zijn zeventigste verjaardag gevierd, hij was dus niet meer zo jong. Hij was een *selfmade man* die na een succesvolle carrière als handelaar in 1890, op 46-jarige leeftijd, in de politiek was gestapt. In 1909 werd hij na de plotse dood van zijn voorganger burgemeester. Bij de bevolking was De Vos weinig populair. Hij was Franstalig en sprak nogal onbeholpen Nederlands. Geen recept voor succes in een stad die zich in die periode tot de hoofdstad van de Vlaamsgezindheid had ontpopt.

Een ondubbelzinnig Vlaamsgezind politicus daarentegen was de 45-jarige Louis Franck. Franck was advocaat, zetelde in de Antwerpse gemeenteraad en was in 1906 verkozen als lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Hij was een ambitieus man. Hij had een internationale reputatie als expert van het zeerecht en sprak vloeiend vier talen. Franck wilde het nog ver schoppen, ook in de nationale politiek.

Iemand die het al ver geschopt had en zich na een lange loopbaan teruggetrokken had in de Antwerpse politiek, was Louis Strauss. Strauss was schepen van Arbeid en Openbare Werken. In de zomer van 1914 was hij 69 jaar oud. Hij had een succesvolle carrière als diplomaat en zakenman achter de rug. Hij was een heel principiele man, onbuigzaam en streng, ook voor zichzelf.

Naast deze drie mannen trof je in het Antwerpse stadsbestuur in 1914 bekende namen aan zoals Victor Desguin (arts en schepen van Onderwijs), Frans Van Kuyck (kunstenaar en schepen van Cultuur, bedenker van de Antwerpse 'moederkesdag' op 15 augustus), Alfred Cools (schepen van Financiën) en Gustave Albrecht (schepen van de Haven).

3. De Duitse gemeenschap in Antwerpen

De belangrijkste handelspartners van de Antwerpse haven in 1914 waren het Verenigd Koninkrijk en Duitsland. Dat laatste is niet zo verbazend: voor de Duitse industriegebieden aan de Rijn was Antwerpen de meest nabije zeehaven, dichterbij dan Bremen of Hamburg. Er was dan ook een bloeiend goederenverkeer van en naar Duitsland via Antwerpen. Heel wat Duitse handelaars hadden zich in Antwerpen gevestigd. In 1914 was er in Antwerpen een Duitse gemeenschap van meer dan tienduizend mensen. Meer dan honderd ondernemingen in de stad waren Duits of werden door Duitsers geleid. Een vijfde van de leden van de Antwerpse Kamer van Koophandel was van Duitse afkomst. Duitse handelaars waren vooral actief in de handel in graan, wol, petroleum en andere chemische producten. Ook in de Antwerpse financiële wereld speelden Duitsers een belangrijke rol. De *Nord Deutsche Lloyd* was de belangrijkste

Duitse rederij die vanuit Antwerpen werkte. Elke dag vertrokken schepen van de *NDL* naar bestemmingen in de hele wereld.

De Duitse Antwerpenaars waren sociaal heel actief. De Duitse gemeenschap had een bloeiend verenigingsleven, met zangclubs, sportclubs, eigen beroepsverenigingen en eigen sociale bijstandsorganisaties. De Duitse gemeenschap had een eigen school met een uitstekende reputatie die ook Belgische leerlingen aantrok. Er waren twee Duitse evangelische kerken in de stad, er was een Duitse katholieke en een Joodse gemeenschap. Elk jaar werd een groot banket georganiseerd om de verjaardag van de *Kaiser* te vieren, waarop ook Belgische prominenten werden uitgenodigd. Er was sinds 1911 zelfs een Duitstalig krantje dat elke vrijdag verscheen: de *Deutschen Anzeiger*.

De Duitsers werden in Antwerpen met open armen ontvangen. Ze brachten handelscontracten en tewerkstelling met zich mee. Ze waren bovendien betrouwbare en degelijke zakenpartners. Daarom moedigde het stadsbestuur hun aanwezigheid aan. De positieve indruk die de Antwerpse Duitsers in hun nieuwe thuis hadden gemaakt, zou bij het uitbreken van de oorlog snel vergeten worden en vergeten blijven. De bloeiende Duitse gemeenschap in Antwerpen van de vroege twintigste eeuw is honderd jaar later volledig uit de herinnering verdwenen.

4. Antwerpen: het nationale bolwerk van België

We laten de bruisende stad achter ons. In de verte klinkt marsmuziek. Antwerpen was in 1914 een rijke handelsstad én het hart van het grootste militaire bolwerk van Europa.

Antwerpen werd al in 1848 aangeduid als het nationale bolwerk van het jonge koninkrijk België. Antwerpen werd de vesting waarin de koning, de regering en het leger zich zouden terugtrekken om van daaruit het land te verdedigen in een oorlog. De Europese grootmachten hadden België in 1839 als voorwaarde voor de onafhankelijkheid een eeuwige en verplichte neutraliteit opgelegd. De Belgen moesten deze neutraliteit kunnen verdedigen. Aangezien België al sinds de middeleeuwen het slagveld van Europa was, was dat niet ver gezocht.

Waarom Antwerpen als vesting? Eenvoudig: Antwerpen kan dankzij haar haven gemakkelijk worden bevoorraadt uit het buitenland.

De stad werd omwille van haar nieuwe rol als nationaal bolwerk versterkt en omringd met forten. In 1860 kreeg Antwerpen een nieuwe, ruime stadswal: de Grote Omwalling. Daarnaast werd op enkele kilometers van de stad een eerste fortengordel gebouwd. Deze fortengordel volstond na verloop van tijd niet meer om de stad te beschermen. Tussen 1880 en 1914 werd daarom een tweede, buitenste fortengordel aangelegd, een vijftiental kilometer van de stad.

We brengen een snel bezoek aan de militaire versterkingen rond Antwerpen. Zo krijgen we een goed beeld van de obstakels die de Duitsers in de herfst van 1914 moesten overwinnen om de stad te veroveren.

DE GROTE OMWALLING

De Grote Omwalling vlak bij de stad werd aangelegd tussen 1860 en 1864. Die omwalling volgde ongeveer het traject van de huidige ringsnelweg rond Antwerpen. Het was een vijftien kilometer lange, versterkte muur rond Antwerpen en de voorsteden Berchem en Borgerhout. De muur had over zijn lengte twaalf hoekpunten om de stad met kanonnen te verdedigen. Toegang tot Antwerpen was mogelijk door een aantal enorme poorten.

Na de Frans-Duitse oorlog van 1870 werd al duidelijk dat de Grote Omwalling geen militaire waarde meer had. De Duitsers hadden Parijs vanaf kilometers afstand beschoten. Bij een aanval op Antwerpen zou hetzelfde gebeuren. Een bestorming door soldaten was niet meer nodig om de stad op de knieën te dwingen, dus een nabij de stad gelegen verdedigingsmuur was voortaan nutteloos. Ook het Antwerpse stadsbestuur wilde de Grote Omwalling weg. De achterhaalde stadsmuur hinderde de verdere groei van de stad. In 1906 gaf de Belgische regering, na veel aandringen, toestemming om de Grote Omwalling af te breken vanaf 1910. In de jaren voor de Eerste Wereldoorlog werden enkele grote doorsteken in de muur gemaakt, maar in de zomer van 1914 was van een structurele afbraak nog geen sprake. Bij het uitbreken van de oorlog zou de omwalling zelfs zo goed mogelijk worden hersteld. De Grote Omwalling verdwijnt pas volledig in de jaren zestig, bij het aanleggen van de ring